

Миљана Б. Чопа¹*Институт за српски језик САНУ, Београд*

Оригинални научни рад

Примљено: 30. 5. 2025.

Прихваћено: 4. 9. 2025.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.23.2025.24><https://orcid.org/0000-0002-4661-2905>

ЈЕЗИЧКА АНКСИОЗНОСТ КОД ГОВОРНИКА ИЗ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ²

Истраживање је предузето с циљем да се испита појава језичке анксиозности код говорника с подручја призренско-тимочке дијалекатске области. Ова се појава јавља када се говорник нађе у ситуацији која од њега захтева да на одређени начин употребљава језички варијетет којим не влада у потпуности. С обзиром на структурну удаљеност дијалеката из призренско-тимочке од стандардног језика, као варијетета који се одликује престижом који произлази из његове идеолошке позиције, очекивали смо да ће у контакту с њим говорници из наведене области у одређеној мери осетити језичку анксиозност. Истраживање је спроведено на узорку од четрдесеторо испитаника, путем упитника посебно конципираног за истраживање језичке анксиозности. Статистичка анализа спроведена је у програму *JASP*. Осим дијалекатског порекла, сагледавали смо и друге факторе који могу утицати на појаву језичке анксиозности – пре свега, изложеност идиому који се доживљава као престижан, али и пол, узраст, ниво образовања, као и ставове према сопственом говору и другим варијететима српског језика. Резултати показују да не постоје статистички значајне разлике у укупном нивоу језичке анксиозности у односу на место живљења и ниво образовања, али су утврђене статистички значајне разлике у зависности од пола, као и умерена разлика у зависности од узраста. Највећи број испитаника исказао је средњи ниво језичке анксиозности. Резултати добијени овим истраживањем могу бити од користи за даља истраживања ове појаве, а сагледавање аспеката који утичу на појаву језичке анксиозности може послужити као смерница за осмишљавање стратегије за смањење и(ли) превазилажење ове појаве.

Кључне речи: језичка анксиозност, призренско-тимочка дијалекатска област, стандардни језик, употребни стандард, престиж, језичка идеологија.

¹ miljana.copa@isj.sanu.ac.rs.

² Овај рад финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/ 200174 који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

1. Увод

Идеологија стандардног језика утиче на начин на који говорници размишљају о свом језику, односно на ставове које према њему формирају. Стандардни варијетет обично је најпрестижнији у заједници, најчешће је у вези са структурама моћи (МИКЕТИЋ СУБОТИЋ, КИЋОВИЋ 2022: 61) и њему се начелно тежи у јавном дискурсу. Говорници стога често бивају изложени утицају снажне идеолошке позиције условљене постојањем стандарднојезичке нормe (MILROY 2007: 133), међутим, они обично нису свесни да су условљени идеолошком позицијом стандардног језика и верују да су њихови ставови објективни (MILROY 2007: 133). Основу стандардног српског језика чине два новоштокавска дијалекта: шумадијско-војвођански и херцеговачко-крајишки. Како су ови дијалекти према својој структури блиски кодификованој норми, говорници их често поистовећују са стандардом, па се из тих разлога у оквиру језичке заједнице и посматрају као престижни. Насупрот престижу који произлази из стандарднојезичке идеологије, негативна социјална вредност приписује се варијететима који се према неком обележју не уклапају у систем престижних форми (MILROY 2007: 133). Негативна перцепција утолико може бити снажнија колико је структура дијалекта удаљенија од нормe. Дакле, иако је стандардни језик нормиран и тиме подложен дистинкцији *правилно – неправилно*, такав приступ није применљив на дијалектима. У том смислу, чињеница да су одређени дијалекти послужили као основа за кодификацију не чини их стандардним језичким облицима. Они су и даље дијалекти, само с мањим разликама од нормe у поређењу с другим говорима (ЧОПА 2025: 28). Међутим, иако су формално равноправни, дијалекти се у свести говорника не доживљавају једнако – они који су према структури ближи стандарду повезују се с престижом, што је, како смо навели, последица идеологије стандардног језика, док се за структурно удаљеније дијалекте везују углавном негативне конотације – неправилност, руралност, ниски ниво образовања и сл. (в. ЧОПА 2025: 29–30).

Прилагођавањеговора (говорна адаптација, енгл. *speech accommodation*) у складу с очекивањима друштвене средине јесте стратегија избегавања негативне евалуације, коју говорници често користе (GILES 2001: 193). Кроз употребу облика који се перципирају као друштвено прихватљиви, избегавајући оне који би их могли регионално обележити, говорници настоје да се уклопе у заједницу. Ово прилагођавање може обухватити промене на различитим језичким нивоима – фонолошком, морфолошком, лексичком, синтаксичком – с циљем да говор буде што неутралнији. Унутар неновоштокавских³ говора, у којима постоји већа структурна удаљеност од стандардног

³ Термин *неновоштокавски* преузели смо из истраживања Сање Микетић Суботић и Милене Кићовић (2022). Њиме смо означили староштокавске дијалекте, косовско-

језика, функционална варијабилност долази до посебног изражаја. Говорници користе два варијетета истог језика, који се другачије перципирају у погледу престижа – изворни дијалекат у приватним и неформалним говорним ситуацијама, а стандардни идиом у јавној, формалној комуникацији. На подручју призренско-тимочке дијалекатске области⁴ (в. ТРАЈКОВИЋ 2017, 2018; ТРАЈКОВИЋ, МИХАЈЛОВИЋ 2020), као и косовско-ресавског дијалекта (в. ЧОПА 2021), истраживачи су указивали на постојање диглосије.⁵

Претходно речено би, дакле, значило да говорници у својој говорној бази имају изворни дијалекатски идиом, *који се усваја* и сопствену (индивидуалну) реализацију стандардног језика, *који се учи* (ЧОПА 2025: 26).

Иако говорници с подручја П-Т дијалекатске области најчешће нису директно изложени стандардном идиому у свом непосредном окружењу, континуирано бивају изложени употребном стандарду⁶ путем медија, друштвених мрежа, потенцијално и образовних институција и др. Међутим, не развијају сви говорници индивидуалну реализацију стандардног језика једнако успешно, а посебне потешкоће, претпостављамо, могу се јавити у овладавању прозодијским системом. На пример, према Павлу Ивићу (1998: 11–12), усвајање прозодијске структуре код говорника из Ниша остаје делимично – иако се акценти могу пренети на новоштокавско место, немогуће је у потпуности овладати четвороакценатским системом и правилима његове употребе.

Потешкоће у усвајању норме с једне, и потреба за избегавањем негативне друштвене евалуације с друге стране, могу довести до појаве неке врсте лингвистичке несигурности – субјективног осећаја језичке неадекватности, због чега говорници могу исказати тенденцију ка хиперкоректности⁷

ресавски и смедеревско-вршачки, као и призренско-тимочку дијалекатску област, која се према најновијој класификацији Павла Ивића (2009) посматра као структурно иновативна дијалекатска област.

⁴ У наставку: П-Т дијалекатска област.

⁵ *Диглосија* подразумева комплементарну дистрибуцију двају варијетета истог језика, који имају различиту вредносну перцепцију у друштву (енгл. *high variety*, варијетет вишег престижа vs. *low variety*, варијетет нижег престижа (SWANN et al. 2004: 82)), под различитим условима у оквиру говорне заједнице, односно, регионални дијалекат (или варијетет нижег престижа) користи се у неформалним говорним ситуацијама (и) у датој регионалној области, док се стандардни језик (варијетет вишег престижа) користи с говорницима из других области и у званичним приликама (FERGUSON 1959: 325; ЧОПА 2025: 211).

⁶ Термином *употребни стандард* означавамо савремену реализацију норме, наддијалекатски и неутрални идиом који служи као опште средство споразумевања у заједници. Он је настао кроз језичку праксу и контакт говорника и израстао у општеприхваћену, али некодификовану варијанту.

⁷ *Хиперкоректност* је процес који се односи на нестандартну употребу одређене језичке јединице која настаје из неадекватне примене одређеног нормативног правила (ЧОПА 2025: 11).

или чак осетити шизоглосију⁸ или језичку анксиозност. Истраживања укажују да се ова појава нарочито испољава код говорника чији је дијалекат структурно значајно удаљен од стандардног варијетета (SWANN et al. 2004: 189).

2. Предмет и циљ истраживања

У овом смо истраживању желели да испитамо да ли се *језичка анксиозност* (в. одељак 2. 1) испољава код говорника с подручја П-Т дијалекатске области при контакту са стандардним идиомом, односно с његовом употребном реализацијом или новоштокавским говорима. Истраживањем су обухваћени и поједини аспекти који се тичу ставова говорника према изворном дијалекатском говору и према другим варијететима српског језика, с циљем да се утврди да ли говорници осећају језичку анксиозност у одређеним говорним ситуацијама, те у којој се мери она испољава, који би фактори на њену појаву или одсуство могли утицати, као и има ли разлика у степену језичке анксиозности код различитих група испитаника: оних који живе у свом родном месту, а говору који се доживљава као престижан у заједници директно су изложени углавном при посети средини у којој је он заступљен и оних који у средини у којој је заступљен говорни образац који се доживљава као престижан живе дуже од пет година. Узевши у обзир испитивану појаву, као и методологију која је примењена, ово истраживање експерименталног је типа.

2.1. ЈЕЗИЧКА АНКСИОЗНОСТ (енгл. *language anxiety*) је социопсихолошка појава која се испољава као субјективан осећај тензије, нелагоде, нервозе, неке врсте забринутости и(ли) страха, а јавља се када се говорник нађе у ситуацији која од њега захтева да на одређени начин употребљава језик или језички варијетет којим не влада у потпуности (MACINTYRE, GARDNER 1993: 5; LIANG, DEWAELE 2018: 289, ЧОПА 2021: 118). Ова врста анксиозности ограничена је на одређену ситуацију, те спада у категорију специфичних анксиозних реакција (енгл. *specific anxiety reaction*) и може бити праћена физиолошком реакцијом, односно, може изазвати активацију дела аутономног нервног система – убрзано лупање срца, знојење дланова, неспособност концентрисања и сл. (HORWITZ et al. 1986, ЧОПА 2021: 118; РЛТ, *језичка анксиозност*⁹).

⁸ *Шизоглосија* је термин којим се означава осећај који се код говорника може створити у говорној ситуацији у којој је он свестан постојања двају варијетета једног језика (обично су у питању стандардни и нестандардни), али није сигуран који је адекватан за дати контекст (SWANN et al. 2004: 271).

⁹ <https://www.lingvistickitermini.rs/pojmovnik/jezicka-anksioznost/>.

Појава језичке анксиозности испитивана је најпре у домену усвајања, односно учења страног језика, у оквиру наставне ситуације (HORWITZ et al. 1986; MACINTYRE, GARDNER 1991, 1993; MACINTYRE 1995; LISNYCHENKO et al. 2020; SIMSEK, CAPAR 2024 и др.), на српском језичком подручју SUZIĆ, RADIĆ-BOJANIĆ 2014; SUZIĆ 2015; РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2017). Њена је појава истраживана и изван наставне ситуације, у истраживањима која су у фокусу су имала језичку анксиозност при реализацији првог језика (енгл. *heritage language*) код билингвалних говорника у дијаспори (DEWAELE, et al. 2008; DEWAELE 2013; GARCIA DE BLAKELEY et al. 2017; SEVINÇ 2017; SEVINÇ, DEWAELE 2018) или језичку анксиозност при реализацији матерњег језика, његових варијетета и дијалеката (JIANG, DEWAELE 2018). На материјалу српског језика испитана је појава језичке анксиозности код говорника косовско-ресавског дијалекта при контакту са стандардним језиком (ЧОПА 2021).

3. Методологија

3.1. Испитаници. У истраживању је учествовало четрдесеторо испитаника који су говорници неког од дијалеката из П-Т дијалекатске области ($N = 40$). Највећи број испитаника је из Ниша (36,6%), затим из Враћа (24,4%), Лесковца (12,2%), Сурдулице (9,8%) и других места (Бујановац, Владичин Хан, Грделица, Зајечар, Прокупље). Испитанике смо у истраживању посматрали према два главна група: група 1 обухватила је испитанике ($n = 31$) који су рођени и живе у свом родном месту, а група 2 ($n = 9$) оне који су се одселили на новоштокавско говорно подручје и ту живе дуже од пет година. Просечна старост испитаника у тренутку попуњавања упитника је 30 година ($СД = 11,44$).

3.2. Упитник. У овом истраживању коришћен је упитник који је конципиран за потребе истраживања језичке анксиозности код говорника косовско-ресавског дијалекта (Чопа 2021). Основа за израду првог дела упитника била је Скала за мерење језичке анксиозности у разредној ситуацији (*Foreign Language Classroom Anxiety Scale – FLCAS*; HORWITZ et al. 1986), која је адаптирана за испитивање анксиозности у домену матерњег језика.

Упитник је подељен у четири целине. Прва целина садржи питања отвореног типа, која су служила томе да испитаници у слободној форми изразе своје ставове о различитим варијететима српског језика, као и о перцепцији неких аспеката личног језичког идентитета. Одговори на питања из прве целине били су предмет квалитативне анализе (в. одељак 4. 1). Друга целина састоји се од 25 ставки којима се мери ниво језичке анксиозности. Одговори су се давали на петостепеној Ликертовој скали (1 – нимало се не

слажем, 5 – потпуно се слажем), а неке ставке су формулисане као обрнуто кодиране. Питањима смо настојали да обухватимо ситуационе, афективне и когнитивне индикаторе језичке анксиозности, по узору на *FLCAS*.¹⁰ На основу укупних резултата конструисана је интерна скала језичке анксиозности, чији се интервали заснивају на статистичким параметрима нашег узорка (в. одељак 4. 2). Трећа целина односи се на ставове према језику и говору, такође је базирана на Ликертовој скали и садржи 12 ставки. Ова целина посвећена је вези између нивоа језичке анксиозности и ставова према стандардном језику и варијететима српског језика, као и сопственом говору. Последња целина садржи питања која се односе на личне податке (пол, узраст, образовање итд.) и на дијалекатско порекло. Упитнику се у целини може приступити скенирањем *QR*-кода (в. илустрацију 1) или путем линка у фусноти која је с њим повезана.

Илустрација 1: *QR*-код за приступ Упитнику.

Анкета је спроведена путем платформе *Google Forms*, у периоду од 2019. до 2025. године. Подаци који су добијени путем упитника у овом су истраживању представљали независне варијабле, а зависна је варијабла степен језичке анксиозности.

3.3. ТЕХНИКЕ ИСТРАЖИВАЊА. Током анализе најпре су квалитативно обрађени подаци који су добијени путем упитника, како би се истраживана појава боље разумела и адекватније тумачила. Потом су изнети резултати квантитативне анализе који одговарају на постављене нулте хипотезе. Квантитативна анализа спроведена је у програму *JASP* (верзија 0.19.3).

¹⁰ Ставке нису формулисане тако да експлицитно помињу термин *језичка анксиозност*, већ је она испитивана посредно – кроз опис различитих говорних ситуација и осећаја које оне изазивају. На пример: *имам трему када треба да разговарам с људима из друге средине; у разговору с људима из друге средине посебно обраћам пажњу на то како говорим; лакше ми је да разговарам с пријатељима из мог места него с онима из друге средине* и сл. Овакав упитник омогућио је да се језичка анксиозност мери посредно, што је у складу с методологијом скале *FLCAS*, на коју се наш инструмент ослања. Комплетан упитник, са свим ставкама које се односе на појаву језичке анксиозности, доступан је путем приложеног линка (<https://forms.gle/TpL8EgWynoG8bs316>) и *QR*-кода (илустрација 1).

3.4. ПОЧЕТНЕ ХИПОТЕЗЕ.

- X_{01} : Нема статистички значајне разлике у нивоу језичке анксиозности између испитаника који и даље живе у својој родној средини, П-Т дијалекатској области (група 1), и оних који су се одселили на но-воштокавско говорно подручје (група 2).
- X_{02} : Испитаници не испољавају висок ниво језичке анксиозности.
- X_{03} : Екстралингвистички фактори (попут типа/формалности говорне ситуације или односа са саговорником) нису у статистички значајној вези с нивоом језичке анксиозности.
- X_{04} : Пол испитаника није у статистички значајној вези с нивоом језичке анксиозности.
- X_{05} : Узраст испитаника није у статистички значајној вези с нивоом језичке анксиозности.
- X_{06} : Образовање испитаника није у статистички значајној вези с нивоом језичке анксиозности.
- X_{07} : Ставови према варијететима српског језика нису у статистички значајној вези с нивоом језичке анксиозности.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

4.1. КВАЛИТАТИВНА АНАЛИЗА ОДГОВОРА НА ПИТАЊА ОТВОРЕНОГ ТИПА. На питање *како бисте описали говор свог родног места* највећи број испитаника даје одговоре у којима, уз истицање разлика у односу на стандардни језик и(ли) норму, можемо уочити и одређено негативно вредновање: *без падежа, акцен-товања речи, измишљени називи за већину ствари*;¹¹ *веома лош; говор места у коме сам рођен је поприлично неправилан; граматички неправилан; када сам на југу Србије, тада ме је њега срамота али у додиру са странцима на њега сам поносан; крајње лош; лоше; не личи на књижевни српски језик; некњижеван, другачији од норме и од језика који се користи у медијима; неправилан акценат на последњем слогу, поста акценатске дужине се не користе; неправилан; нестандартни српски језик, неправилан; пуно одступања од књижевног језика; сељачки, ужас. Мањи број одговора носи позитивну конотацију: бољи него београдски; топао; певајући; динамичан, експресиван, мелодичан; занимљив; јединствен; директан и конкретан; брз, садржајан, говори се у кратким цртама. У појединим одговорима истиче се разлика у односу на стандардни језик из перспективе тзв. *неправилности* локалног говора: *доста занимљив и прилично нејасан чак и нама који смо овде; за друге неразумљив и пун чудних термина; природан, жив и неправилан. Неколико одговора можемо посматрати и као неутралне и(ли), просто, дескриптивне, уз одсуство вредносне оцене: генерацијски и социјално неуједначен; углавном разумљив људима са стране.**

¹¹ Тачком са запетом одвајали смо завршетак појединачног одговора од почетка наредног.

У одговорима на питање у чему се говор *Вашег родног места* разликује наспрам говора који чујете у медијима у највећем су проценту испитаници наводили *акценат*, што нас упућује на закључак да су прозодијске карактеристике један од главних регионалних маркера: *акцент; акценцима, падежима, у свему; акцентовање; брзина; говори се доста брже и акцен-тује се доста другачије; по специфичности акцентовања речи и употребе турцизама; у акценту и самом изговору појединих речи; у лексици и акцен-ту; у нагласку и граматичкој исправности; у начину изговарања*. Код овог су питања такође забележени одговори у којима се негативна конотација у вредносном погледу везује за локални говор: *лошији је; није граматички исправан; не баратамо са падежи; он је нестандардни; у свакодневном говору има више измишљених израза који се не користе другде; али бележимо и позитивно конотиране одговоре, у којима се у вредносном смислу негативна конотација наизглед везује за говор медија: природније звучи, као из народа; делује мање формално, природније; говор мог родног места је природан наспрам извештаченог који преовладава у медијима; опуштенији је; медији се праве фини*.

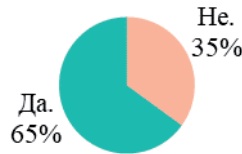
Код питања у чему се говор *Вашег родног места* разликује наспрам говора који чујете у другом граду, нпр. у Београду или Новом Саду у највећем броју одговора наводе се регионални маркери попут акцента, темпа говора и специфичне употребе падежних облика, а реферира се и на дијалекатску лексику: *акценат; акценцима; акцентовање слог уназад; акценцом, специфичним речима; бржи говор; говор мог родног места је препун архаизама, турцизама; делује мање формално, природније; доста се говори брже и више се акцентују последњи слогови; другачије акцентовање и граматика; другачији акценат; звучи опуштеније; леле дођи у Врање па ће чујеш; лошији је; небо и земља; не користимо све падеже; неправилнији је, али зато развија осећај блискости у говору док говор у Београду или Новом Саду ствара дистанцу међу саговорницима јер звучи надмено и узвишено у односу на остале смртнике; није форсиран акценат; много ствари, опет акцентовање, неписменост, али ни Београђани нису нешто предивни у говору; по акценту и новим речима; по акценту; по акценцуацији; по значењу неких речи, изговору; у употреби неких архаизама; по слабој употреби падежа; разликује се по употреби свих 7 падежа и правилнијем акцентовању речи; турцизмима; у акцентовању и правилном изговору; у акцентовању, употреби архаичних израза, употреби падежа; у акценту и правилној употреби брзина и акцентовање; у акценту и правилној употреби падежа; употреба падежа*.

Начелно, дакле, испитаници уочавају разлике у акценту, граматички и брзини говора, при чему се говор већих урбаних центара на новоштокавском подручју често доживљава као удаљен, вештачки или у великој мери формалан, па се од њега прави и одређена дистанца, док је говор родног места описан као бржи, опуштенији, али и граматички неисправан – што се

у појединим одговорима доживљава и као знак аутентичности.

Испитаницима је постављено питање *да ли понекад чините свестан напор да унесете измене у свој говор* (в. графикон 1). Занимљиво је, међутим, да су многи од оних који су на ово питање одговорили одрично у наредном, отвореном питању, описивали ситуације у којима се показује да, у ствари, ипак модификују свој говор у зависности од говорне ситуације.

Графикон 1: *Да ли понекад чините свестан напор да унесете измене у свој говор?*

Одговори на питање *у којим ситуацијама посебно чувате свој матерњи говор, а у којим се од њега удаљавате* указују на значајну варијабилност у језичком понашању испитаника у зависности од контекста, социјалне структуре окружења и перцепције престижа појединих варијетета. Највећи број испитаника наводи да свој говор чува у кругу породице и пријатеља, односно у неформалним и блиским ситуацијама: *када разговарам са пријатељима и породицом у неформалним ситуацијама; када сам са пријатељима и блиским особама; нијансирам у односу на степен формалности, блискости са саговорником и тренутно стање духа; у говору са блиским људима чувам; у комуникацији са пријатељима, родбином га чувам; док се од њега удаљавају у формалним, јавним или институционалним контекстима: на испиту; на послу; у јавним установама; у комуникацији са колегама свесно мешам стандардни и нестандардни говор; у комуникацији са професорима, људима са ауторитетом; у разговору са надређенима; у школи, на телевизији, у формалним приликама се удаљавам.*

Неки одговори указују на изразито доследно коришћење дијалекта у свим ситуацијама *не удаљавам се никад, говорим увек исто; увек матерњи... једино се трудим да ме разумеју ови дивни људи кад променим град; увек се придржавам матерњег говора; увек чувам матерњи говор; не удаљавам се јер сам из Врање.* Ове одговоре дали су испитаници из групе (1), која живи на подручју свог изворног дијалекта. Супротно томе, поједини испитаници наводе да се од матерњег говора удаљавају у свим или готово свим ситуацијама *једино у комуникацији са својом примарном породицом... мислим да је мало измењен, у свакодневној комуникацији мој говор је ближи стандардном; не чувам, трудим се да се изражавам правилно, никада не чувам, увек се удаљавам; у свим ситуацијама се удаљавам, што може указивати на интернализовану стигматизацију или настојање ка потпуном прилагођавању говорном обрасцу који се доживљава као престижан.*

Испитаници, дакле, начелно праве дистинкцију у одабиру варијетета у зависности од ситуације и саговорника. Кроз њихове одговоре, које смо сагледали, може се закључити да су фактори који су узети као основа упитника за испитивање језичке анксиозности присутни у свести говорника, те да се потенцијално одражавају на њихов говор, а квантитативна анализа биће показатељ тога да ли су они повезани с језичком анксиозношћу (уп. ЧОПА 2021: 122–124).

4.2. РЕЗУЛТАТИ КВАНТИТАТИВНЕ АНАЛИЗЕ.

4.2.1. ЈЕЗИЧКА АНСИОЗНОСТ. Како бисмо сагледали ниво језичке анксиозности у обема групама, најпре смо израчунали укупне вредности за појединачне ставке које су се односиле на овај аспект у оквиру упитника. Дескриптивна статистика показала је да испитаници који и даље живе на свом говорном подручју (група 1) језичку анксиозност испољавају у већој мери ($AC = 56,09$, $CD = 13,03$, с најмањим оствареним резултатом – 41 и највећим – 96), у односу на испитанике који су се одселили с подручја П-Т области (група 2, $AC^{12} = 50,77$, $CD^{13} = 6,47$, при чему је најмањи остварени резултат у групи – 43, а највећи – 61).

С обзиром на то да се број испитаника у групама разликује, за проверу нормалности дистрибуције, тј. расподеле вредности варијабли унутар група, примењен је тест *Shapiro–Wilk*, који је погодан за мале узорке. Резултати су показали да вредности у групи 1 значајно одступају од нормалне дистрибуције ($p < 0,001$). Сходно томе, да бисмо упоредили језичку анксиозност међу наведеним групама, применили смо непараметарски тест *Mann–Whitney U*. Разлика у коефицијентима анксиозности међу двема групама није се показала статистички значајном ($U = 104,00$, $p = 0,256$). Вредност ранк-бисеријалне корелације¹⁴ ($r = -0,254$) указује на мали до умерен ефекат, у смеру који сугерише нешто већу анксиозност у групи испитаника који живе у својој родној средини.¹⁵

Уз наведени непараметарски тест користили смо и *Welch t*-тест, који представља параметарску алтернативу *t*-тесту у случајевима неједнаких варијанси и неуравнотежене величине узорка. Резултат такође није био статистички значајан ($t = -1,670$, $df \approx 27$, $p = 0,106$), али је ефекат величине¹⁶

¹² Аритметичка средина.

¹³ Стандардна девијација.

¹⁴ Непараметарска мера корелације која се користи за мерење величине ефекта (GOSS-SAMPSON 2024: 62).

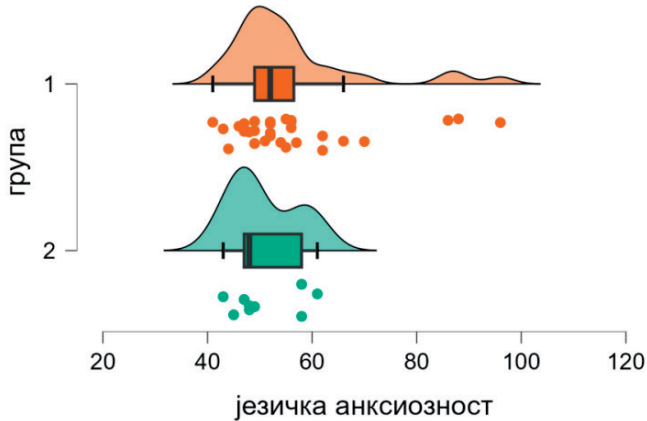
¹⁵ У истраживању језичке анксиозности код говорника косовско-ресавског дијалекта добијени су другачији резултати – већу језичку анксиозност показали су испитаници који живе у новој средини (ЧОПА 2021: 127).

¹⁶ Ефекат величине је статистички тест који се користи за утврђивање јачине односа или

(*Cohen's d* = -0,517) указао на умерену разлику у истом смеру – у корист нешто веће анксиозности код испитаника који нису променили средину (група 1).

Визуелизација¹⁷ дистрибуције језичке анксиозности (в. илустрацију 2) унутар група додатно појачава утисак о већој варијабилности код испитаника који живе у својој родној средини (група 1). Док је група 2 показала компактну расподелу резултата у уском опсегу (43–61), код испитаника из групе 1 уочени су појединачни изразито високи резултати (до 96), као и асиметрија расподеле у смеру виших вредности. Ово имплицира да, иако разлика у просечним вредностима није статистички значајна, постоје структурне разлике у дистрибуцији језичке анксиозности између група, које могу бити социолингвистички релевантне.

Дакле, иако су дескриптивне вредности и показатељи ефекта (*Cohen's d*) у смеру нешто веће језичке анксиозности код групе 1, разлика није статистички потврђена ($p > 0,05$), па се прва нулта хипотеза формално прихвата.

Илустрација 2: Визуелизација дистрибуције језичке анксиозности код говорника из П-Т области.

На основу аритметичке средине и стандардне девијације обједињених вредности појединачних ставки конструисана је интерна скала језичке анксиозности за сваку групу. Интервали језичке анксиозности одређени су по принципу ± 1 СД од АС. Већина испитаника, како видимо у табели 1, испољила је средњи ниво језичке анксиозности. У складу с другом нултом

разлике између варијабли. За разлику од p вредности, која само показује да ли је разлика статистички значајна, он указује на то колико је та разлика велика у практичном смислу (GOSS-SAMPSON 2024: 43).

¹⁷ За потребе илустрације података о језичкој анксиозности примењен је тзв. *raincloud* графикон, који обједињује боксплот, дистрибуцију и тачкасти приказ појединачних вредности и направљен је помоћу софтвера *JASP*.

хипотезом, дистрибуција испитаника по интерној скали показује да већина не испољава висок ниво језичке анксиозности: 80,6% испитаника из групе 1 и 88,9% из групе 2 налази се у интервалу средње, док само 4 испитаника, сви из групе 1 (17,5% од укупног броја), припада категорији високе језичке анксиозности. Овакви резултати потврђују полазну претпоставку друге нулте хипотезе – да испитаници не осећају високу језичку анксиозност (уп. ЧОПА 2021: 125).

Табела 1: Скала анксиозности и њена дистрибуција међу испитаницима.

анксиозност	група 1		група 2	
	скала	испитаници	скала	испитаници
ниска	25–43	6,5%	25–44	11,1%
средња	44–57	80,6%	45–69	88,9%
висока	58–125	12,9%	70–125	/

Анализа појединачних ставки из упитника показала је да су испитаници који не живе у својој родној средини (група 2) остварили значајно ниже резултате код неколико индикатора језичке анксиозности.

Код ставке *уопште не размишљам о томе како говорим када разговарам с неким ко говори другачије од мене*, испитаници из групе 2 изразили су слагање у мањој мери у односу на испитанике из групе 1 ($p = 0,028$, $d = -0,682$).

На ставци *осећам нелагодност када разговарам с људима из друге средине* иста група (2) исказује нижи ниво слагања ($p = 0,041$, $r = -0,401$), а код ставке *у разговору с људима из друге средине посебно обраћам пажњу на то како говорим*, та разлика је најизраженија ($p = 0,017$, $d = -0,705$).

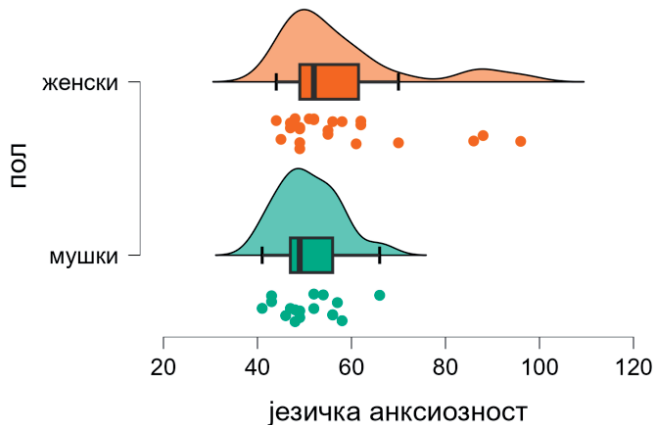
Важно је напоменути да су обе групе испитаника у просеку исказивале неслагање с наведеним исказима, што указује на то да језичка анксиозност није доминантна појава у наведеним ставкама. Међутим, статистички значајне разлике ипак постоје: испитаници који живе у својој родној средини показују релативно виши степен језичке анксиозности у комуникацији с говорницима из других средина (уп. ЧОПА 2021: 126). Стога се трећа нулта хипотеза делимично одбацује. Овакви резултати могу се тумачити као показатељ тога да језичка анксиозност, иако није доминантна, постаје видљива у специфичним комуникацијским контекстима – нарочито код говорника који су трајно у свом изворном говорном окружењу (група 1). Израженија регулација говора, као и појачана свест о начину говора код ове групе указују на унутрашњи осећај језичке изложености и већу потребу за прилагођавањем у ситуацији у којој бивају у контакту с говорником другачијег варијетета. На супрот томе, испитаници који не живе у својој родној средини (група 2) по-

казују нижу осетљивост на те факторе, што се може тумачити као последица већег искуства у свакодневној интеракцији у језички другачијој средини, што доприноси стабилнијем положају у широј говорној заједници и мањем осећају ризика од негативне друштвене евалуације на основу начина говора.

4.2.2. Пол. Према нашим резултатима, испитанице ($n = 17$; $AC = 57,87$, $CD = 14,28$) не само да постижу вишу просечну вредност у поређењу с испитаницима ($n = 23$; $AC = 50,88$, $CD = 6,45$) већ су испољиле и знатно већу варијабилност у одговорима.

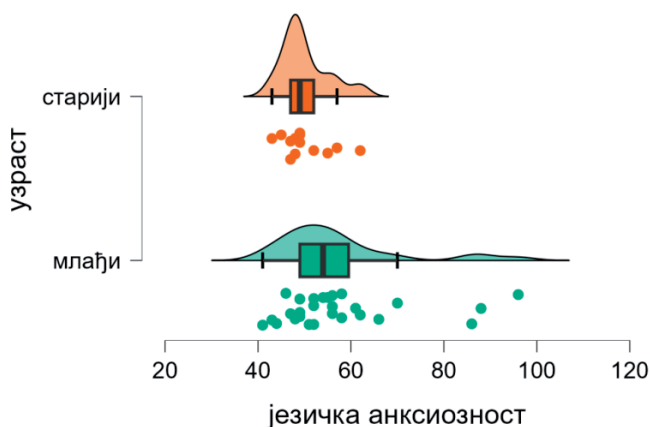
Mann–Whitney U тест није показао статистички значајну разлику у нивоу језичке анксиозности између жена и мушкараца ($U = 140,500$, $p = 0,135$), иако је ефекат величине био мали до умерен ($r = -0,281$). Ради комплементарности анализе, укључен је и *Welch t*-тест, а његови резултати указали су на статистички значајну разлику ($t = -2,077$, $df \approx 32$, $p = 0,046$), уз умерен ефекат величине (*Cohen's d* = $-0,631$). Резултати упућују на то да жене испољавају језичку анксиозност у статистички значајно већој мери у односу на мушкарце. До оваквих резултата дошли су и други истраживачи језичке анксиозности на материјалу српског језика (РАДИЋ-БОЈАНИЋ 2017: 16, 17).

Дакле, док су мушкарци показали уску и приближно симетричну расподелу резултата, жене су оствариле знатно шири распон, с више изразито високих вредности, што указује и на већу варијабилност у доживљају језичке анксиозности (в. илустрацију 3). Ова структурна разлика у варијанси између група подржава хипотезу да пол не утиче само на ниво, већ и на распон и интензитет језичке анксиозности, стога се четврта нулта хипотеза одбацује (уп. ЧОПА 2021: 127).

Илустрација 3: Визуелизација дистрибуције језичке анксиозности у зависности од пола испитаника у П-Т области.

4.2.3. УЗРАСТ. Анализом разлика у језичкој анксиозности између млађих ($n = 27$) и старијих испитаника ($n = 13$), уочавамо да су млађи постигли вишу просечну вредност језичке анксиозности ($AC = 57,22$, $CD = 13,67$) у поређењу са старијима ($AC = 50,08$, $CD = 5,20$). Разлика је према *Welch t*-тесту статистички значајна ($t = 2,382$, $df \approx 36$, $p = 0,023$, $d = 0,691$), што указује на умерен до висок ефекат величине. Тест нормалности (*Shapiro–Wilk*, $W = 0,831$, $p < 0,001$) потврдио је одступање од нормалне расподеле, због чега је примењен и тест *Mann–Whitney U*, који није показао статистички значајну разлику ($U = 238,50$, $p = 0,070$), али је смер ефекта био конзистентан ($r = 0,359$). Код млађих испитаника јавља се шири распон, као и већа варијабилност резултата, укључујући и више високих вредности језичке анксиозности (в. илустрацију 4). Стога се пета нулта хипотеза делимично одбацује.

Илустрација 4: Визуелизација дистрибуције језичке анксиозности у зависности од узраста испитаника у П-Т области.

4.2.4. ОБРАЗОВАЊЕ. Испитанике смо сагледавали и према нивоу стеченог формалног образовања. Они са завршеним факултетом ($n = 22$) постигли су просечну вредност језичке анксиозности од $AC = 53,96$ ($CD = 9,86$), док је код испитаника са завршеном средњом школом ($n = 18$) просек износио $AC = 56,06$ ($CD = 14,44$). Тест нормалности (*Shapiro–Wilk*, $W = 0,795$, $p < 0,001$) поново је показао одступање од нормалне расподеле, због чега је примарно примењен *Mann–Whitney U* тест, који није показао статистички значајну разлику између група ($U = 201,000$, $p = 0,946$, $r = 0,015$). Ни резултати *Welch t*-теста нису били статистички значајни ($t = -0,525$, $df \approx 29$, $p = 0,603$, $d = -0,170$). Разлика у просечним вредностима је минимална, а ефекти величине занемарљиви, што указује на то да ниво образовања у овом узорку није повезан с језичком анксиозношћу, стога се шеста нулта хипотеза прихвата, односно, закључујемо да се образовање не може довести у везу с језичком анксиозношћу.

4.2.5. СТАВОВИ ПРЕМА СВОМ И ДРУГИМ ВАРИЈЕТЕТИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА. Иако ниједна од ставки којима се испитују језички ставови према варијететима српског језика није показала статистички значајну разлику ($p > 0,05$), па се и седма нулта хипотеза прихвата, неке од њих имају вредност ефекта која указује на могућу тенденцију која би могла постати значајна у већем узорку. Најизраженија вредност ефекта ($Cohen's d = 0,287$; $r = -0,251$) налази се код ставке *поносим се својим матерњим говором*, где говорници који живе у новој (новоштокавској) средини исказују нешто већи ниво слагања ($AC = 4,33$, $CD = 1,32$) у односу на говорнике који су остали у родном месту ($AC = 3,48$, $CD = 1,22$). Иако статистички није значајна, ова разлика може указивати на појачан осећај језичке лојалности или неку врсту компензацијског поноса код говорника који су у већој мери континуирано изложени идиому који се доживљава као престижан.¹⁸ Забележене тенденције указују на потребу за проширеним истраживањем с већим узорком, као и на укључивање квалитативних метода, попут интервјуа, који би могли пружити детаљнији увид у однос између ставова према варијететима и језичке анксиозности.

5. Закључна разматрања

У овом истраживању бавили смо се појавом језичке анксиозности код говорника из П-Т дијалекатске области, које смо посматрали у оквиру двеју главних група – ону која живи у изворном говорном подручју (група 1) и ону која у новоштокавској средини живи дуже од пет година (група 2). Укупни нивои језичке анксиозности, иако нешто виши код говорника који и даље живе на свом говорном подручју, нису се показали статистички значајним, а већина испитаника у обема групама испољила је средњи степен језичке анксиозности, што потврђује полазну претпоставку, најпре – да језичка анксиозност *постоји* код наших испитаника, те да се јавља у умереној мери, али није распрострањена у високом интензитету. Пол и узраст показали су се као релевантни фактори: жене су испољиле статистички значајно више нивое језичке анксиозности и већу варијабилност резултата у односу на мушкарце, док су млађи испитаници у већој мери осећали језичку анксиозност у односу на старије. Насупрот томе, ниво образовања није се показао као значајан фактор у овом контексту.

Анализа појединачних ставки упитника открила је да говорници који живе у родној средини (група 1) придају већу пажњу сопственом говору и

¹⁸ Језичка лојалност (енгл. *language loyalty*) концепт је који уводи Џошуа Фишман [Joshua Fishman] (1966) за означавање својеврсне привржености матерњем језику, која наводи мањинску или мање доминантну језичку групу да сачува свој идиом од доминантнијег варијетета с којим у говорној заједници коегзистира (SWANN et al. 2004: 172, ЧОПА 2025: 156). Ова је појава уочена код говорника косовско-ресавског дијалекта (ЧОПА 2025: 158).

израженије осећају језичку анксиозност у комуникацији с говорницима из других крајева, као и у формалним говорним ситуацијама. Ставови према сопственом и другим варијететима српског језика нису показали статистички значајну повезаност с језичком анксиозношћу, али су се код појединих ставки, попут поноса на матерњи говор, показале одређене смернице које би требало имати у виду у даљим истраживањима ове појаве.

Квалитативни подаци откривају дубоко укоренење последице идеологије стандардног језика, те бројни испитаници описују свој родни говор као *неправилан, граматички неисправан, лош, сељачки* итд., што указује на снажан осећај негативне (само)евалуације и стигматизације. С друге стране, присутне су и вредносно и емоционално позитивне конотације датог локалног говора, те се карактерише и као *невајући, топао, јединствен* и сл., нарочито од стране говорника који у већој мери бивају изложени структурно удаљенијем варијетету. Особине које се односе на акценат, падеже и темпо говора наводе се као главне разлике у односу на говор медија и урбаних центара на новоштокавском подручју, при чему се стандард често доживљава као *вештачки* или *надмен*, а наспрам њега, локални је говор *опуштен* и *природан*, али и мање прикладан за формалне говорне ситуације.

Употреба варијетета начелно је, дакле, условљена контекстом – испитаници чувају дијалекат у блиским, неформалним ситуацијама, а у формалним теже индивидуалној реализацији стандардног идиома.

Ови резултати указују нам на то да се језичка анксиозност може посматрати као последица социјалне, лингвистичке и идеолошке тензије између нормативних очекивања и индивидуалне језичке продукције.

Важно је напоменути да су у истраживању језичке анксиозности код говорника косовско-ресавског дијалекта (ЧОПА 2021) добијени делимично другачији резултати – већу језичку анксиозност испољили су испитаници који живе у новој средини. Ова разлика указује на то да појава језичке анксиозности није униформна, већ да може бити условљена дијалекатском базом, али и ширим друштвеним контекстом. При томе треба имати у виду и да на добијене разлике може утицати величина и структура узорка, будући да је у овом истраживању број испитаника био релативно мали и неравномерно распоређен.

Резултати до којих смо дошли могу бити од користи за даља истраживања ове појаве, а сагледавање аспеката који утичу на појаву језичке анксиозности може послужити као смерница за осмишљавање стратегије за смањење и(ли) превазилажење ове појаве.

Будућим истраживањима требало би обухватити пре свега већи узорак испитаника, те укључити и друге методе, попут интервјуа, што би допринело бољем разумевању и расветљавању појаве језичке анксиозности. Посебну пажњу треба посветити и норми стандардног српског језика – не само као структури већ као друштвеном очекивању – и могућностима њеног

усклађивања с језичком стварношћу, што би омогућило равноправнију и мање оптерећујућу комуникацију за говорнике из структурно удаљенијих дијалеката и тиме умањило и њихову језичку анксиозност.

Цитирана литература

ИВИЋ, Павле. „Предговор”. *Говори Ниша и околних села*. Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник XLV, Институт за српски језик САНУ, 1998, стр. 11–13.

ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.

„ЈЕЗИЧКА АНКСИОЗНОСТ”. *Речник лингвистичких термина*. [<https://www.lingvistickitermini.rs/>] Приступљено априла 2025.

МИКЕТИЋ СУБОТИЋ, Сања, Милена Кићовић. „Разлике у ставовима студената србистичке и нефилолошке оријентације према стандардном српском језику”. *Баштина* 57 (2022): стр. 59–72.

РАДИЋ-БОЈАНИЋ, Биљана. „Језичка анксиозност код студената енглеског језика и књижевности”. *Наслеђе* 38 (2017): стр. 9–21.

ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Диглосија у српским дијалектима – степен испитаности”. У: КОВАЧЕВИЋ, Милош (ур.). *Српски језик у комуникативној функцији*. Зборник радова с 11. међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност”, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2017, стр. 167–178.

ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Ниша кроз призму диглосивности”. *Јужнословенски филолог* 74/2 (2018): стр. 89–108.

ТРАЈКОВИЋ, Татјана, Милица Михајловић. „Говор Враћа кроз призму диглосивности”. *Јужнословенски филолог* 76/1 (2020): стр. 77–105.

ЧОПА, Миљана. „Језичка анксиозност код говорника косовско-ресавског дијалекта у контакту са стандардним идиомом”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 64/1 (2021): стр. 115–130.

ЧОПА, Миљана. *Прозодија у говорима урбаних центара Поморавског округа* [рукопис докторске дисертације]. Нови Сад: Филозофски факултет, 2025.

*

DEWAELE, Jean-Marc, K. V. Petrides, Adrian Furnham. „Effects of Trait Emotional Intelligence and Sociobiographical Variables on Communicative Anxiety and Foreign Language Anxiety Among Adult Multilinguals: A Review and Empirical Investigation.” *Language Learning* 58/4 (2008): 911–960.

DEWAELE, Jean-Marc. *Emotions in Multiple Languages*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

FERGUSON, Charles A. „Diglossia.” *Word* 15/2 (1959): 325–340.

- GARCIA DE BLAKELEY, Marta, Ruth Ford, Leanne Casey. „Second Language Anxiety among Latino American Immigrants in Australia.” *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/7 (2017): 759–772.
- GILES, Howard. „Speech Accommodation”. *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. (2001): 193–197.
- HORWITZ, Elaine K., Michael B. Horwitz, Joann Cope. „Foreign Language Classroom Anxiety.” *The Modern Language Journal* 70 (1986): 125–132.
- JASP TEAM. *JASP* (верзија 0.19.3), 2024. [компјутерски софтвер]
- LISNYCHENKO, A., T. Dovhaliuk, N. Khamska, T. Glazunova. „Foreign Language Anxiety: Classroom vs Distance Learning.” *Universal Journal of Educational Research* 8/12 (2020): 6684–6691.
- MACINTYRE, Peter D., Robert C. Gardner. „A Student’s Contributions to Second Language Learning. Part II: Affective Variables.” *Language Teaching* 26 (1993): 1–11.
- MACINTYRE, Peter D., Robert C. Gardner. „Language Anxiety: Its Relationship to Other Anxieties and to Processing in Native and Second Languages.” *Language Learning* 41 (1991): 513–534.
- MACINTYRE, Peter D. „How Does Anxiety Affect Second Language Learning?” *The Modern Language Journal* 79 (1995): 90–99.
- MILROY, James. „The Ideology of the Standard Language.” In: Mullanly, Louise, Stockwell, Peter (Eds.). *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. USA – Canada: Routledge, 2007, 133–139.
- SEVINÇ, Yeşim, Jean-Marc Dewaele. „Heritage Language Anxiety and Majority Language Anxiety among Turkish Immigrants in the Netherlands.” *International Journal of Bilingualism* 22/2 (2018): 159–179.
- SEVINÇ, Yeşim. „Language Anxiety in the Immigrant Context: Sweaty Palms?” *International Journal of Bilingualism* 22/6 (2017): 717–739.
- SIMSEK, Güliz, Capar, M. Cihan. „A Comparison of Foreign Language Anxiety in Two Different Settings: Online vs. Classroom.” *Turkish Online Journal of Distance Education* 25/1 (2024): 289–301.
- SUZIĆ, Radmila, Biljana Radić-Bojanić. „Ispitna anksioznost i učenje engleskog jezika u razrednoj situaciji.” *Primenjena lingvistika* 15 (2014): 59–71.
- SUZIĆ, Radmila. *Jezička anksioznost i uspešnost učenja engleskog jezika u višim razredima osnovnih škola* [doktorska disertacija]. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2015.
- SWANN, Joan, Ana Deumert, Theresa Lillis, Rajend Mesthrie. *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.
- JIANG, Yan, Jean-Marc Dewaele. „Language Anxiety in Chinese Dialects and Putonghua among College Students in Mainland China: The Effects of Sociobiographical and Linguistic Variables.” *Journal of Multilingual and Multicultural Development* (2018): 289–303.
- GOSS-SAMPSON, Mark. *Statistical Analysis in JASP: A Guide for Students*. 2024. [<https://jasp-stats.org/wp-content/uploads/2024/03/Statistical-Analysis-in-JASP-2024.pdf>, 15. 4. 2025]

Miljana Čopa

LANGUAGE ANXIETY AMONG SPEAKERS FROM THE PRIZREN-TIMOK ZONE

This study aimed to examine the phenomenon of language anxiety among speakers from the Prizren-Timok zone. Language anxiety occurs when a speaker finds themselves in a situation that requires them to use a linguistic variety with which they are not fully proficient. Given the structural distance between the dialects of the Prizren-Timok zone and the standard language – which is characterized by the prestige stemming from its ideological position – it was expected that, when in contact with the standard, speakers from this region would experience a certain degree of language anxiety. The research was conducted on a sample of forty participants using a specially designed questionnaire for examining language anxiety. Statistical analysis was performed using the *JASP* software. In addition to regional origin, other factors that might influence the occurrence of language anxiety were considered – primarily exposure to the prestige variety, but also gender, age, education level, and attitudes toward one's own speech and other Serbian language varieties. The results show that there are no significant differences in overall levels of language anxiety in relation to place of residence and level of education, but statistically significant differences were found with respect to gender, as well as a moderate effect of age. Most participants demonstrated a medium level of language anxiety. The findings of this study may be useful for future research on this phenomenon, and identifying the factors that influence the occurrence of language anxiety may serve as a guideline for reducing and/or overcoming it.

Keywords: language anxiety, Prizren-Timok zone, standard language, usage norm, prestige, language ideology.